

6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 13-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1981. – 816 с.
7. Геловани В. А. СССР и Россия в глобальной системе (1985--2030) : Результаты глобального моделирования / В. А. Геловани, В. Б. Бритков, С. В. Дубовский. – М. : Либроком, 2009. – 320 с.

Статья посвящена анализу содержания и сущности многофакторного имитационного моделирования. Оценена методологическая полезность имитационного моделирования для исследования развития системы высшего образования и перспективы его применения в подобных исследованиях. Акцентировано внимание на оптимизационных имитационных моделях как важном средстве совершенствования механизмов управления развитием системы высшего образования.

The article is devoted to the analysis of maintenance and essence of multivariable imitation simulation. The methodological utility of imitation simulation for research of higher education system development and prospects of its application in similar researches are appraised. Attention is accented on optimization simulation models as important mean of perfection of mechanisms of management of higher education system development.

Стаття надійшла до редколегії 14.04.2014

УДК 32.019.5:316.46.058.5-055.2

Кормич Л. І., НУ «ОЮА».

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

В статті аналізуються теоретичні засади політичного лідерства. Розглянутий гендерний аспект цього складного суспільного явища. Характеризуються основні теорії, на яких базується розуміння поняття жіночого політичного лідерства.

Лідерство та його роль в цивілізаційних процесах належить до традиційних предметів наукового аналізу. В періоди ж соціальної напруги, політичних катаклізмів проблеми політичного лідерства набувають особливого, не лише теоретичного, а й практичного значення, що змушує науковців аналізувати витоки, фактори впливу, моделі, наслідки прояву та інші важливі аспекти цього неоднозначного явища. Це робить дані питання актуальними в різні історичні періоди

суспільного розвитку, від прадавніх часів до сьогодення, додаючи нові аспекти їх аналізу.

Одним з таких сучасних аспектів є гендерний аналіз політичного лідерства, якому присвячена дана стаття. Специфіку такого аналізу можна з'ясувати, спираючись на існуючий науковий доробок явища лідерства в житті соціуму.

Окремі питання лідерства висвітлювали в своїх працях провідні зарубіжні науковці, такі як Дж. Адамс, М. Вебер, А. Кенн, Е. Фромм, І. Фрідман, Л. Лінсей, Г. Маркузе, Б. Рассел, Д. Рісмен, Р. Такер, Д. Ептер, К. Фрідріх, Е. Шилз та багато інших представників різних наукових напрямків [1]. Хоч, безумовно, в основному йшлося про загальні засади лідерства і лише окремими моментами визначались його гендерні ознаки.

Певного значення надають цій проблематиці і сучасні вітчизняні дослідники, зокрема – Т. Логунова, В. Загнибіда, Ж. Рибчинський, Г. Саєнко, Л. Лисенко, Л. Лавриненко, І. Жеребкіна, О. Козуля, Л. Морозко та ін. [2]. Частково в цих дослідженнях визначались гендерні параметри в аспекті жіночого лідерства.

Політичне лідерство трактується як реальна влада авторитетних людей, що здійснюють легітимний вплив на суспільство, або на його окремі категорії, які добровільно делегують лідерам певні політичні повноваження та права.

Але визнання лідерства та формування навколо них послідовників залежить від того, наскільки лідер відповідає очікуванням і сподіванням оточення. Це робить розуміння змісту даного поняття складним і неоднозначним.

Американський дослідник проблем політичного лідерства М. Еделман відзначав, що лідер – це той, хто веде за собою, окреслює шлях, пропонує нові неординарні рішення. Та разом з тим, він наголошував, що теорія і практика свідчать, щоб зберегти підтримку послідовників, лідер повинен йти з ними і добре знати, чого від нього чекають.

Його колега Б. Дізраелі уточнював це положення, підкреслюючи, що ми живемо в епоху обачливості, коли лідери крокують за своїми послідовниками.

Тому трактування змісту і динаміки політичного лідерства по суті визначається сприйняттям мас. І як героїзація так і розчарування представляються процесом достатньо плінним. Формування лідерства тим продуктивніше, чим активніша реакція мас на лідерські гасла, що підтверджує його здатність опанувати найсуттєвіші соціальні явища. Багатомірність та багаторівневість лідерства стимулюють пошуки

його універсальних архетипів, створення описових моделей, здатних розкрити зміст даного феномену.

Вже в епоху Античності такі мислителі як Геродот, Плутарх та інші відзначали, що там, де створюється спільнота, виділяються найдосвідченіші та найсміливіші, що дістають підтримку інших і є творцями історії.

В наступні періоди різні теоретики приділяли увагу лідерству. Н. Макіавеллі, Р. Емерсон, Ф. Ніцше, Т. Карлейль та багато інших авторів підкреслювали, що лідерство являє собою своєрідну соціальну потребу людей в організації їх діяльності. Виходячи з такої потреби формувались різні теорії лідерства, такі як: соціальної ідентичності (М. Хогг), соціальної домінантності (Ф. Пратто), категоризації (де Вадер), нового лідерства (Басс, Аволіо) та багато інших, які пояснювали причини появи та специфіку функціонування лідерів.

При цьому автори пропонували різні типології політичного лідерства. Зокрема, однією з найпоширеніших стала типологія, створена М. Вебером і пов'язана з типами правління. Це – традиційне лідерство, засноване на звичаях і традиції; раціонально-легальне, яке передбачає розумний вибір і харизматичне, що спирається на віру і емоції.

Але як цей варіант типології лідерства, так і інші, що базуються на статусі (правлячий чи опозиційний, формальний чи неформальний); на виборі методу діяльності (революціонер, реформатор, ліберал, консерватор); на ореолі функціонування (загальнонаціональний, регіональний, місцевий); на сутності (кризовий, рутинний) тощо не аналізують гендерну специфіку прояву політичного лідерства.

Тому поглянемо на політичне лідерство в гендерному аспекті як на прояв якості суспільного розвитку і позицію світосприйняття суспільства.

Зокрема, жіноче політичне лідерство в цьому плані виступає як історичний набуток боротьби жінок за свої загальнолюдські та специфічні жіночі права. Прикладом може слугувати історія України та її відображення в наукових працях вітчизняних дослідників.

Найбільш дослідженим в даному аспекті є період Київської Русі, що започаткував традицію вивчення статусу жінок в суспільстві. Висвітлювались два протилежні аспекти: підлегле становище жінки в сім'ї та соціально активна особистість жінки в соціально – політичних і культурних процесах життєдіяльності суспільства.

Аналіз писемних джерел X – XV століть дозволяє представити жінок як активних учасниць різних політичних та значних культурних подій суспільного життя. Це і великі княгині, і меценатки, і жінки, успішні в медицині, культурі, освіті тощо.

Жіночу проблему як соціальну, питання жіночої емансипації розглядали у своїх працях Т. Шевченко, М. Максимович, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко та багато інших представників української політичної і культурної еліти, досліджуючи традиції і реальний статус жінки в Україні.

Кирило-Мефодіївське братство (1846-1847) створило перший програмний документ – «Визволення жінок», що обґрунтував ідею емансипації жінки, закликав змінити суспільне ставлення до жінки, як до нижчої істоти.

Адже в цей період в умовах Російської імперії домінували патріархальні погляди на місце і роль жінки, що відображалось і в законодавстві, і в практичному житті. Жінки були позбавлені політичних прав, жили в умовах правової та майнової дискримінації, не мали можливості приймати участь в управлінні тощо.

Тому фактично жіноче питання в Україні могло розглядатись лише в культурологічному аспекті, через аналіз художніх творів та дослідження національної традиції ставлення до жінок. На цьому ґрунтувався образ жінки-матері, жінки-берегині, хранительки домашнього тепла. Такий підхід бачимо в творах Л. Боровиковського, М. Костомарова, М. Максимовича.

Та поступово закладались підвалини формування ідеології українського жіночого руху, що відобразили праці М. Драгоманова, М. Павлика, М. Грушевського, І. Франка, О. Кобринської, Х. Манецької та інших громадсько-політичних діячів України.

З середини XIX століття жіноче питання пов'язується з ідеями національного відродження, жінки проявляють активність в сферах політики та економіки, зростає жіночий рух та його свідомість. Це обумовлює потребу дослідження політичного і соціального статусу жінок, їх участі в національно-визвольному та громадському русі.

Радянський період української історії зосередив увагу дослідників на висвітленні діяльності жінки-трудівниці та питаннях законодавчого закріплення її рівності з чоловіками, передусім, у виробничій сфері.

Питання ж жіночого політичного лідерства набули поширення у вітчизняній науці з 90-х років XX століття і обумовлювались демократичними процесами суспільного розвитку України як незалежної держави.

При цьому жіноче лідерство аналізується в контексті проблем досягнення гендерної рівноваги, враховуючи соціальні впливи архетипів та стереотипів маскулинності та фемінності в гендерній ідеології та гендерній ментальності.

Утвердження гендерної рівності як теоретичне та практичне завдання, в тому числі, передбачає зміни у сприйнятті та реалізації гендерного аспекту лідерства. І це повинно впроваджуватись як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях.

Завдання забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків на всіх рівнях і у всіх сферах включає також можливості для прояву жіночого лідерства. Адже гендерні ролі в історичному, соціальному, економічному, культурному, релігійному, політичному аспектах виступають показником суспільної свідомості, психології тощо. І розуміння цих проблем сприяє вирішенню цілого комплексу суспільно важливих завдань, покращуючи ситуацію в суспільстві, долаючи дискримінацію та розв'язуючи інші складні питання суспільного розвитку.

Все це робить жіноче політичне лідерство предметом наукового аналізу, обумовленого реальними соціально – економічними обставинами, існуючими у сучасному суспільстві, що потребують від людини більшої соціальної адаптованості та соціальної мобільності. І саме ці необхідні якості демонструють сьогодні жінки.

В основі гендерного аналізу лідерства, з'ясування причин гендерних диспропорцій в рамках даного явища лежать кілька груп теорій, які або визнають домінування гендерного чинника над лідерським, або розглядають ці чинники як рівноцінні, або доводять пріоритетність лідерського фактору над гендерним.

Особлива роль гендерного чинника розглядається, зокрема, в рамках теорії гендерного потоку, сформульованої Барбарою Гутек. Її автори та прихильники доводять, що сприйняття лідерства напряму пов'язано зі статтю, а оскільки більшість дотримується в цій сфері традиційних, а не егалітарних поглядів, то їй віддає перевагу чоловікам, сприймаючи їх як більш компетентних.

Теоретики концепції гендерного добору Дж. Боумен, С. Суттон та інші підкреслювали, що до лідерів різних статей висуваються різні вимоги і до жінок вони завжди вищі, через існуючі упередження, що і породжує гендерні диспропорції в лідерстві.

В концепції токенизму Розабет Кентер сприйняття ролі жінок пов'язується із існуючими у свідомості суспільства чи його окремих груп «токенів» (символів) відносно жінки. Авторка виділяє чотири таких рольових поділа, які впливають на визначення жіночого лідерства:

1 – «мати», коли від жінки чекають, насамперед, емоційної підтримки;

2 – «звabниця», коли жінку оцінюють лише як сексуальний об'єкт;

3 – «іграшка» – мила, що приносить удачу, але не ділова;

4 – «залізна леді» – жорстка та достатньо ізольована від групи.

Всі ці токени не сприяють становленню жіночого лідерства, що потребує певних компенсаторних витрат в рамках так званого вражаючого менеджменту для зрівняння шансів з чоловіками і для реалізації спроможності бути привабливою з позицій лідерства.

В рамках фрейдистських концепцій лідерство асоціювалось з маскулинною гендерною роллю. Тому жіноче лідерство трактувалось як нездорова гендерна ідентичність і оцінювалось негативно. Проте останнім часом таке ставлення змінюється. А негативні прояви в лідерстві аналізуються з позицій нарцисизму, однаково притаманному частині лідерів, незалежно від їх статі.

Друга група теорій відображає домінування лідерської позиції над гендерним фактором, хоч і не виключає повністю прояв окремих розходжень в сприйнятті та оцінюванні, обумовлених статевою належністю.

До цієї групи можна включати таку теорію, як ситуаційно-посадова Р. Хауза та Дж. Ханта. На переконання її авторів лідерські ролі чоловіків і жінок за поведінкою і ефективністю залежать виключно від місця людини в офіційній структурі і між собою не різняться. Тобто, формальна позиція впливає на вербальну поведінку. І оточуючі за таких умов однаково оцінюють лідерів різної статі.

Сюди відноситься також статусна теорія Дж. Бергера. Автор доводить, що поведінка людини у ділових ситуаціях і малих групах обумовлена статусом у великих групах і суспільстві в цілому. І згідно суспільних стереотипів жінці-лідеру доводиться долати більше перешкод, навіть коли у неї більше здібностей та знань. Аналогічних поглядів дотримуються М. Локхід, Л. Карлі, Е. Меккобі та ряд інших авторів.

В рамках біхевіористської динамічної моделі обміну Г. Граєва також наголошується, що жінкам-лідерам важче формувати взаємини з підлеглими з довірою, підтримкою, продуктивністю та задоволеністю, особливо з чоловіками-підлеглими. Але високо трансформаційний лідер незалежно від статі перетворює підлеглих та мотивує їх на досягнення.

У вірогіднісній моделі Ф. Фідлера ефективність пов'язується зі стилем лідерства, а не зі статтю.

В якості рівноцінних розглядають фактори гендерний та лідерський автори таких теорій як інформаційної обробки (Д. Гамільтон), теорія схеми (С. Тейлор, Дж. Крокер), соціально-рольова (Е. Іглі) та ряд інших. В них доводиться, що стереотипи, які існують і щодо лі-

дерства, і щодо гендеру, однаково впливають на рольову поведінку людей. Вони можуть породжувати конфлікт між гендерною і лідерською ролями. Однак його можна долати з допомогою гендерного менеджменту, в рамках якого пріоритетними стають реальні успіхи та демократичний, орієнтований на взаємини стиль. Тоді так звані захисні стратегії зі зверх функціонуванням, специфічними засобами та «масками» стають непотрібними для реалізації жіночого лідерства.

Таким чином, слід зазначити, що гендерна складова категорії лідерства є достатньо важливою як в теорії, так і у соціальній практиці. Зокрема, жіноче лідерство виступає в якості соціально-культурної доктрини, спрямованої на гуманізацію суспільства. Перетворюючись на світоглядну орієнтацію воно здатне впливати на вирішення широкого комплексу питань – демографічних, економічних, правових, політичних, соціальних, національних, культурних тощо, перетворюючи жінок в активний суб'єкт політики в сучасних умовах цивілізаційного розвитку.

Безумовно, само по собі явище лідерства в демократичному суспільстві трактується неоднозначно. Іноді воно розглядається як прояв слабкості суспільства, не готового брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності, недостатньо активного в самоорганізації та усвідомленні стратегій розвитку. Але при цьому не слід змішувати лідерство з вождізмом. Останнє дійсно пов'язано з авторитарними та тоталітарними тенденціями у владі та управлінні. А перше може відігравати цілком позитивну роль в організації та активізації участі людей в управлінні на різних його рівнях та в різних сферах життєдіяльності суспільства. Інноваційний потенціал, використання раціональних процедур управління відкривають широкі можливості управлінської діяльності для лідера. А врахування при цьому гендерного чинника зробить даний процес всеохоплюючим та ефективним. Для України, де жінки складають більшість населення, це особливо важливо. Жіноче політичне лідерство може сприяти налагодженню суспільного діалогу, досягненню порозуміння між владою і суспільством, між окремими суспільними верствами тощо. Жіноче лідерство спроможне гуманізувати суспільні відносини, забезпечуючи мирні способи вирішення конфліктів. І це треба використовувати для досягнення миру і злагоди, стабілізації політичної і економічної ситуації.

В нинішніх складних умовах внутрішнього та зовнішнього протистояння фактор жіночого лідерства може спрацювати як позитивний важіль стабілізації. Це набуває особливого звучання в рамках виборчого процесу, який повинен йти зважено, демократично, з акцентом на соціальну спрямованість стратегій, що пропонуються суспільству

та гуманітарну складову процесів, які визначають життєдіяльність суспільства. Жіночий чинник за таких умов набуває особливо важливого значення. Нехтувати можливостями, закладеними у жіночому лідерстві, нераціонально. Навпаки, його слід якомога ефективніше використовувати, надаючи не лише теоретичного обґрунтування даному явищу, а й створюючи сприятливе правове поле щодо нормалізації гендерних відносин та долаючи гендерні стереотипи суспільної свідомості і на практиці підвищуючи соціально-політичну активність жінок.

Бібліографічний список

1. Adams J. Follower attitudes toward women and judgements concerning performance by female and male leaders / J. Adams, R. W. Rice, D. Instone // Acad. of management. – 1984. – Vol. 27. – № 3. – P. 636-643; Cann A. Gender stereotypes and dimensions of effective leader behaviour / A. Cann, D. Siegfried // Sex roles. – 1990. – Vol. 23. – № 7/8. – P. 413-419; Marcuse H. Eros and civilization. – Boston. – 1955. – 181 p.; Mosca Y. Rulings class. – N. Y. : Greenwood press, 1980. – 488 p.; Pareto V. The rise and fall of the elitist. – N. Y. : Bedminster press, 1968. – 229 p. та ін.
2. Жеребкіна И. Женское. Политическое. Бессознательное. / И. Жеребкіна. – Харьков : Ф-ПРЕСС, 1996. – 450 с.; Жінки України: сучасний статус і перспективи // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К., 1995. – 144 с.; Козуля О. Жінки в історії України / О. Козуля. – К. : УЦДК, 1993. – 255 с.; Українська еліта та її роль в державотворенні : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції : зб. наук. пр. УАДУ при Президентові України. – К., 2000; Шляхи досягнення рівноправ'я жінок і чоловіків в європейських країнах: Матеріали міжнародної конференції. – Одеса, 1996. – 245 с.; Політичне лідерство в сучасній Україні. – К., 1999. – 275 с.

В статті аналізуються теоретичні основи політичного лідерства. Розглянуто гендерний аспект цього складного соціального явища. Характеризуються основні теорії жіночого політичного лідерства.

The present article provides the analyses of theoretical base of political leadership. Gender aspects of this complex social phenomenon are also reviewed. The characteristics of the main theories of female political are given.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2014